

Bruk och straff
– en ESO-rapport om
kriminaliseringen av
narkotikakonsumtion

Seminarium:

*Kriminalisering av
narkotikabruk – vad
säger forskningen?*

Bruk och Straff

***En ESO-rapport om kriminaliseringen av
narkotikakonsumtion***

***Felipe Estrada, Albin Stenström, Henrik
Tham***

***Kriminologiska institutionen
Stockholms universitet***

Varför kriminaliserades eget bruk?

- **Bruk av narkotika är förenat med risker som kan leda till hälsoproblem och för tidig död**
- **1960-1970-talet: Narkotikabruk från individ- till samhällsproblem**
- **1980-talet: Visionen om det narkotikafria samhället**
  - Bejerot: Brukaren grundbulten
  - RPS: "Det ska vara svårt att vara knarkare"
  - Politiken: Hårdare tag mot bruket

Syftet: Utvärdera lagändringarna 1988 och 1993

- **1988 kriminalisering av eget bruk av narkotika**
- **1993 straffskärpning för att polisen ska kunna tvångstesta**

Dagens presentation blir en trestegsraket

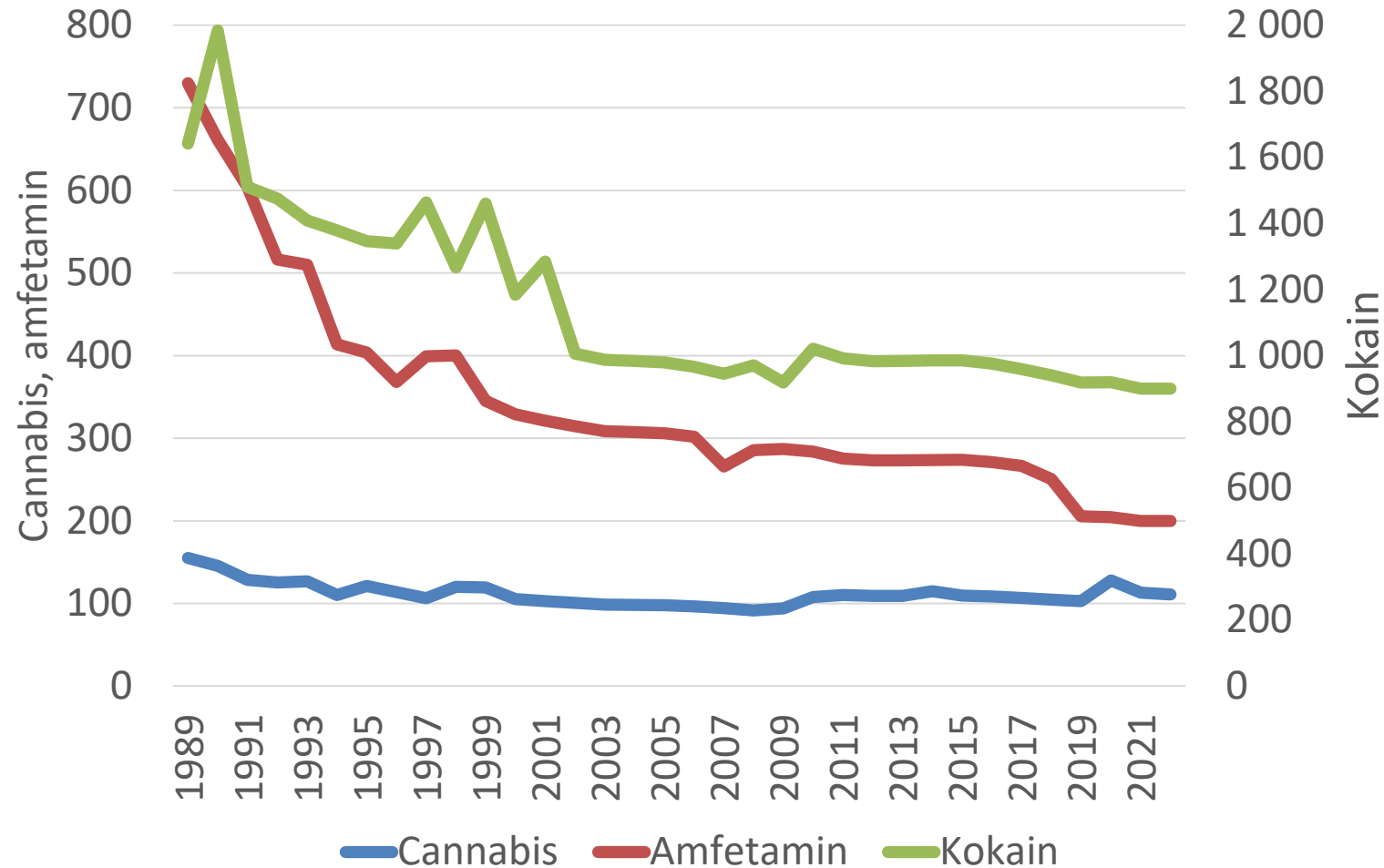
- 1. Uppfylldes målsättningarna? Felipe**
- 2. Vilka är kontrollkostnaderna? Henrik**
- 3. Avkriminalisering i omvärlden och vilka blir våra slutsatser? Albin**

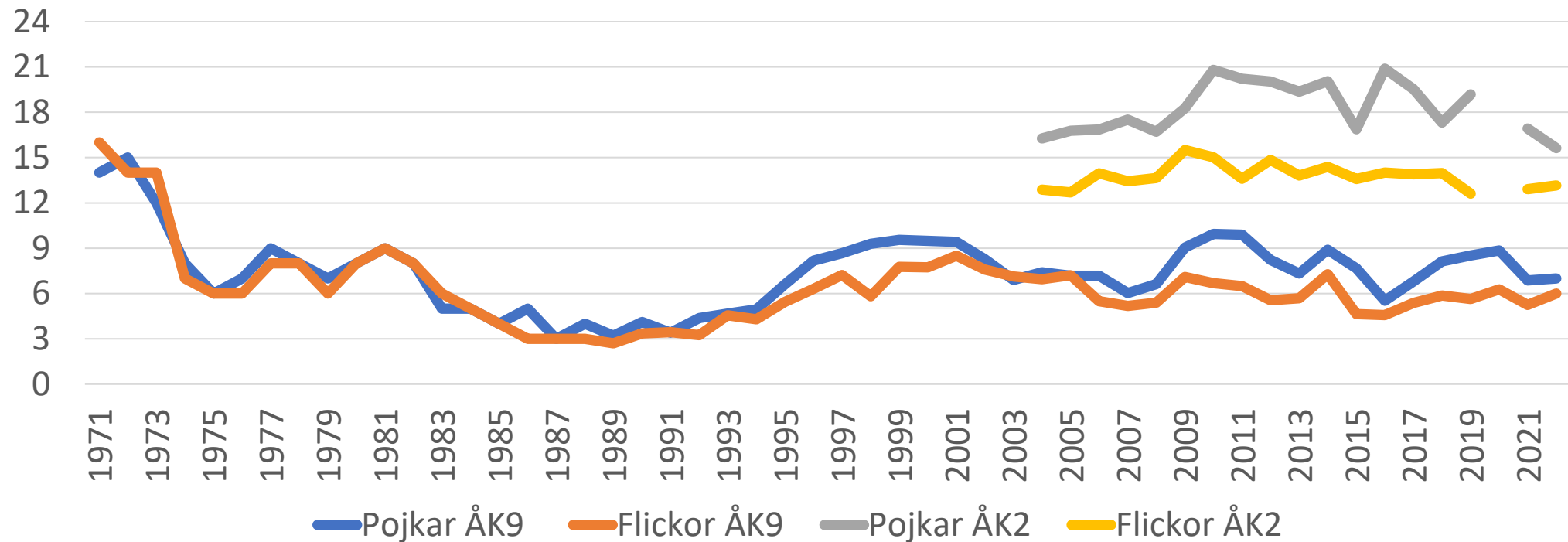
Studiens tre huvudfrågor och två metodproblem

- **Målorienterad utvärdering: Följs kriminalisering av**
  - Minskat utbud och att färre använder narkotika?
  - Minskade hälsoproblem och narkotikarelaterad dödlighet?
  - Ökade kostnader för kontrollen?
- **Kriminaliseringen försvårar mätning:** använder många indikatorer
- **Kontrafaktiska situationen okänd:** nordiska jämförelser

Utbud: Prismskningar, fler beslag, marknaden expanderar

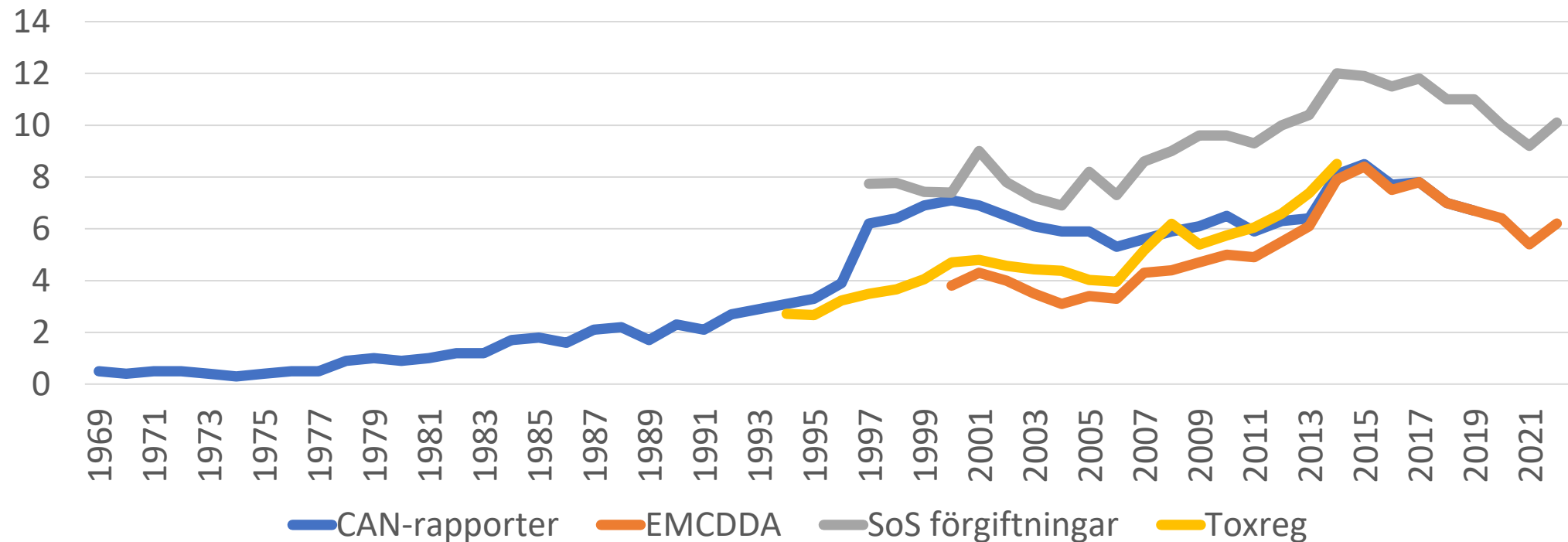
Illegal konsumtion: inte minskat bland unga eller vuxna

Dödlighet (per 100 000 inv.) har ökat

Mest ingripande och minst skadereducerande i Norden

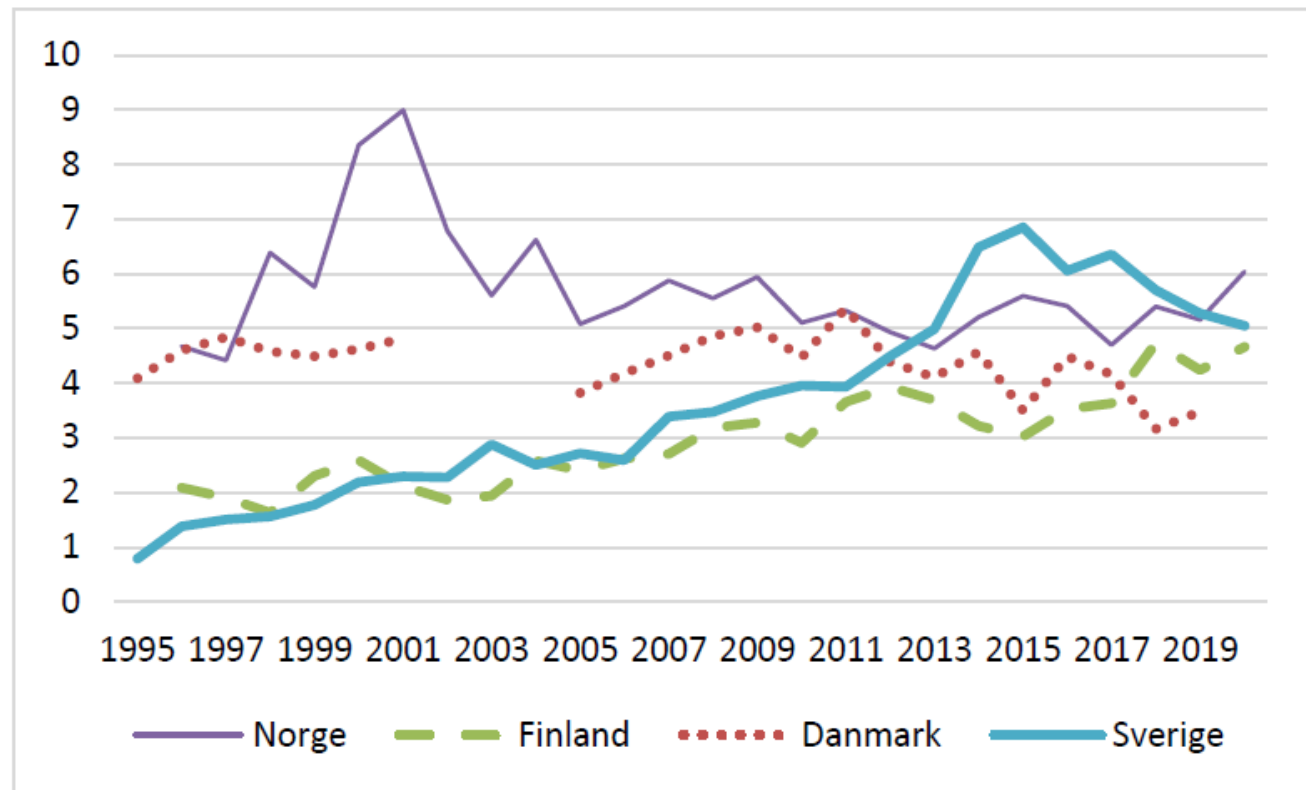
Tabell 4.1 Förekomsten av olika program och straffrättslig praxis vad gäller narkotika i Danmark, Finland, Norge och Sverige

	Danmark	Finland	Norge	Sverige
Narkotikafritt samhälle	Nej	Nej	Nej	Ja
Substitutionsbehandling	Ja	Ja	Ja	Ja
Sprutbyte/utdelning	Ja	Ja	Ja	Ja
Heroinförskrivning	Ja	Nej	Ja	Nej
Konsumtionsrum	Ja	Nej	Ja	Nej
Kriminalisering av bruk	Nej	Ja	Ja	Ja
Test av kroppsvätskor	Nej	Nej	Nej	Ja

Men vi lyckas långt ifrån bäst i Norden

Figur 4.4 Narkotikarelaterad dödlighet i Danmark, Finland, Norge och Sverige, 1995/96–2018/19

Per 100 000 invånare

Källa: EMCDDA, Statistical Bulletin.

Slutsats: Kriminaliseringen har inte uppnått målen

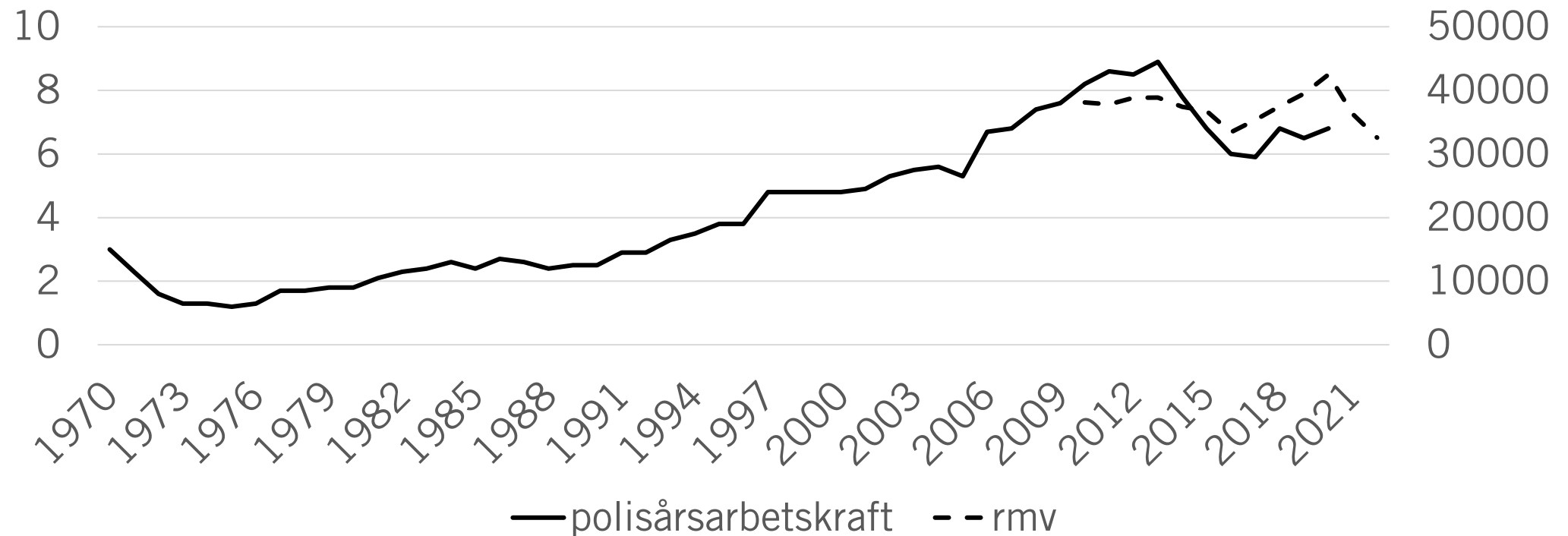
- **Utbudet har inte minskat**
- **Konsumtionen har inte minskat**
- **Problematiskt bruk har inte minskat**
- **Dödligheten har ökat påtagligt**

- **Vi gör inte bättre ifrån oss än Danmark, Norge eller Finland**

- **Vilka är då narkotikapolitikens kostnader?**

Kontrollkostnader

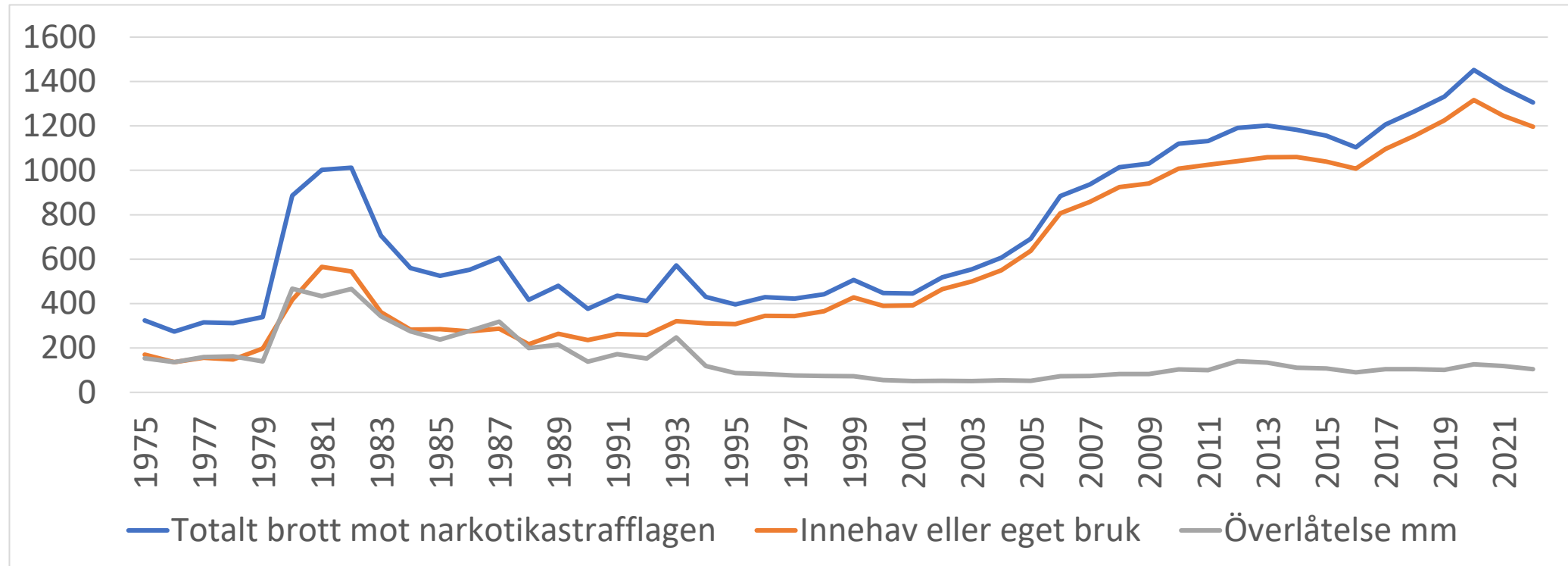

Andel polisårsarbetskrafter, narkotika (%) och Riksmedicinalverkets narkotikatester

Polisanmälda narkotikabrott, olika brottstyper, per 100 000 inv.

Andra kontrollkostnader, I

- **Kriminalisering av egen rättssfär**
- **Utvidgning av kriminaliserade handlingar**
- **Narkotikamarknad och konflikter**

Andra kontrollkostnader, II

- **Falska positiva prov**
- **Anteckning i belastningsregistret**
- **Diskriminering och legitimitet**

Internationell process mot avkriminalisering

En alternativ hantering?

- **Allt fler länder förändrar sin narkotikapolitik**
- **FN:s narkotikakonventioner**
  - Legalisering är inte förenlig med konventionerna
  - Avkriminalisering är förenlig med konventionerna

Avkriminalisering är inte legalisering

- **Legalisering**
  - Icke-kommersiell modell: Uruguay m.fl.
  - Kommersiell modell: Colorado m.fl.
- **Avkriminalisering**
  - De jure (juridiskt): Portugal m.fl.
  - De facto (i praktiken): Danmark (1969-2004) m.fl.

En forskningsgenomgång

- **Fokus på avkriminalisering**
- **Metaanalyser, systematiska översikter och komparativa studier**
  - Hur påverkas (cannabis)bruket?
  - Hur påverkas brottsligheten?
  - Svårigheter vid studier av avkriminaliseringar
- **För att ge en mer enhetlig bild av en modell för avkriminalisering**
  - Analys av Portugals avkriminalisering 2001 och dess utfall

Leder en avkriminalisering till en ökning av cannabisbruket?

- En central farhåga i den svenska debatten.
- Inte stöd för en ökning av cannabisbruk bland vare sig unga eller vuxna vid avkriminalisering.
- Utfallet för övriga droger är detsamma men forskningsläget betydligt sämre.

Hur påverkas brottsligheten?

- **Relativt få studier kring avkriminalisering**
- **Kan ha bidragit till ökning av positiva cannabistest i trafiken (USA)**
- **Vålds- och egendomsbrottsligheten påverkas sannolikt inte (USA)**
- **Frigör resurser för polis och domstolar och minskar ungdomars kontakt med rättsväsendet (Australien)**

Sammantaget visar:

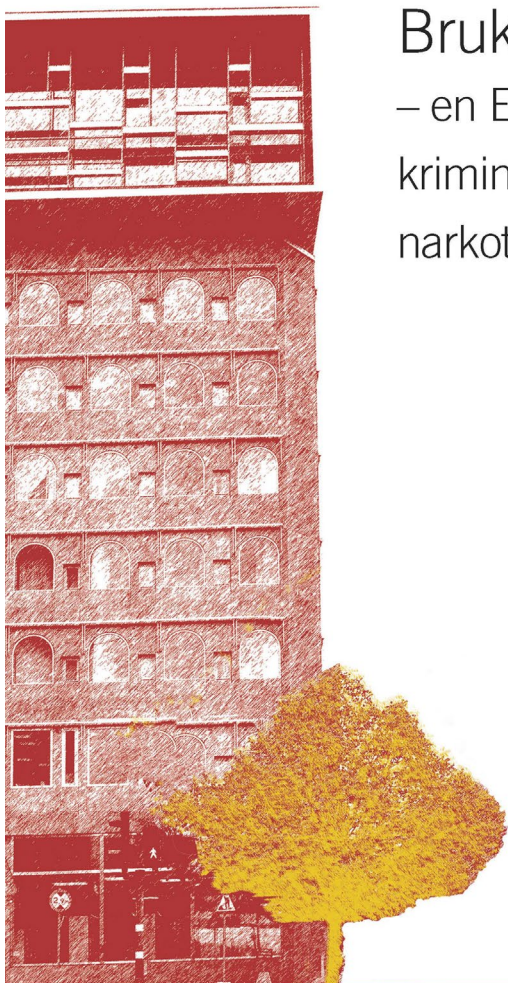
- **Den svenska och nordiska genomgången**
  - att kriminalisering av narkotikabruk framträder som en kostsam ineffektiv och skadlig modell för hanteringen av narkotikaproblemet
- **Den internationella forskningsgenomgången**
  - att avkriminalisering inte bidrar till ökat bruk bland vare sig unga eller vuxna och att stöld- och våldsbrottsligheten sannolikt inte påverkas.
- **Analysen av Portugals reform**
  - ingen perfekt modell, men visar på en mer human och i stora stycken mer effektiv hantering av problemen

Slutsats

- **En utredning bör tillsättas *i syfte* att avkriminalisera bruk och mindre innehav av narkotika i Sverige.**
- **Utredningen bör identifiera en modell som:**
  - säkerställer en övergång från straff till vård, skademinimering och prevention i enlighet med regeringens målsättning om en folkhälsobaserad narkotikapolitik
  - säkerställer en effektiv användning av samhällets resurser
  - och därmed hanterar faktumet att majoriteten inte kommer behöva någon vård eller behandling

Bruk och straff
– en ESO-rapport om
kriminaliseringen av
narkotikakonsumtion

Seminarium:

*Kriminalisering av
narkotikabruk – vad
säger forskningen?*

Kommentar till ESO-rapport "Bruk och straff" (av Felipe Estrada, Albin Stenström & Henrik Tham)

Expertgruppen för studier i offentlig ekonomi 2023:10

Mats Ekendahl

Institutionen för socialt arbete

Kontakt: mats.ekendahl@socarb.su.se

Tolkning av rapporten

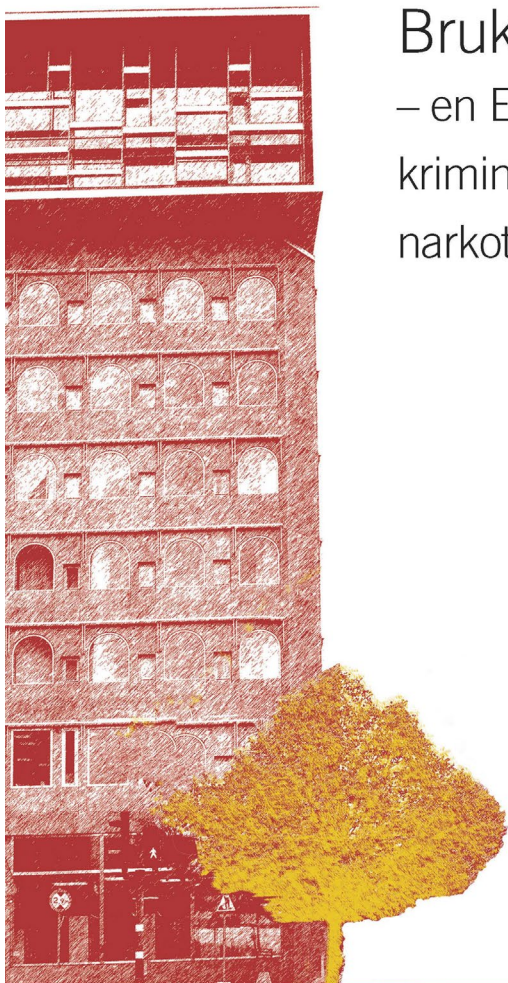
- Vilken effekt har kriminalisering av narkotikabruk på illegala drogers efterfrågan?
Vetenskaplig fråga: Förbud har liten effekt, ev att en del socialt inkluderade låter bli att pröva, men utbud och marknad påverkas
- Är dagens fördelning av insatser mot brukare rimligt fördelade mellan vård och straff?
Ideologisk fråga: Nej, vi bör inte straffa brukare utan hjälpa de som vill ha hjälp
- Går Sveriges narkotikapolitik i takt med omvärldens utveckling? **Politisk fråga:** Nej, inte med flera andra demokratiska länder, vi vill tro att få svenskar tar droger och betonar att drogproblemet kan och måste försvinna

Reflektioner

- Vi borde vara tydliga med hur vetenskap, ideologi och politik hänger samman, och uppmärksamma att drogfrågan innehåller alla dessa aspekter (och fler)
- Hittills har det i Sverige varit uttalad ideologi i drogfrågan, en paternalistisk och dogmatisk modell som bygger på "vi-och-de" och att "göra det svårt"
- Mer kunskap nu (ungdom/avvikelse omstörtar inte samhällsordning, allt drogbruk leder inte till problem eller epidemier, det fungerar dåligt att straffa bort avvikelse, poliskontroll av drogbruk är mycket dyrköpt, sansad information hjälper oss fatta beslut)
- En politisk utgångspunkt kan vara att droger alltid kommer finnas, men vad är unikt med de "svenska förhållanden" författarna nämner?

Frågor

- Försiktiga formuleringar i SOU 2023:62, och skärpta straff för överlåtelse, hur passar er rapport in?
- Hör kriminalisering av egen rättssfär (offerlösa brott) hemma i en modern och pragmatisk rättsstat?
- Om "lyckad" avkriminalisering bygger på resurser för vård, hur ska dessa garanteras i tider av polarisering, hårdare tag, individualism och personligt ansvar?
- Portugals modell: fyller inte påtvingade nämndmöten samma stigmatiserande och problematiserande funktion som vanlig lagföring?
- Vad tänker ni om avkriminalisering av drogbruk i Vancouver (jan 2023, den gäller fentanyl, inte LSD)?
- Varför inte lansera idén med att legalisera vissa droger i Sverige (för att börja prata om det)?

Bruk och straff
– en ESO-rapport om
kriminaliseringen av
narkotikakonsumtion

Seminarium:

*Kriminalisering av
narkotikabruk – vad
säger forskningen?*

ESO-rapport 2023:10

Bruk och straff

Kommentarer av Ulrika Ahrsjö, Handelshögskolan i Stockholm.

Kärnfråga:

Hur påverkas **efterfrågan på narkotika** av kriminaliserat bruk?

Vad styr efterfrågan? “Kostnaden” för en individ kan antas bero på:

- Lagstiftning
- Tillämpning av lagstiftning (Polisen)
- Gatupriset
- Normer/attityder i vänskapskretsen
- Risker

(Fokus här på bruk/innehav för eget bruk)

Kärnfråga:

Hur påverkas **efterfrågan på narkotika** av kriminaliserat bruk?

Vad styr efterfrågan? “Kostnaden” för en individ kan antas bero på:

- **Lagstiftning**

- Tillämpning av lagstiftning (Polisen)
- Gatupriset
- Normer/attityder i vänskapskretsen
- Risker

Kärnfråga:

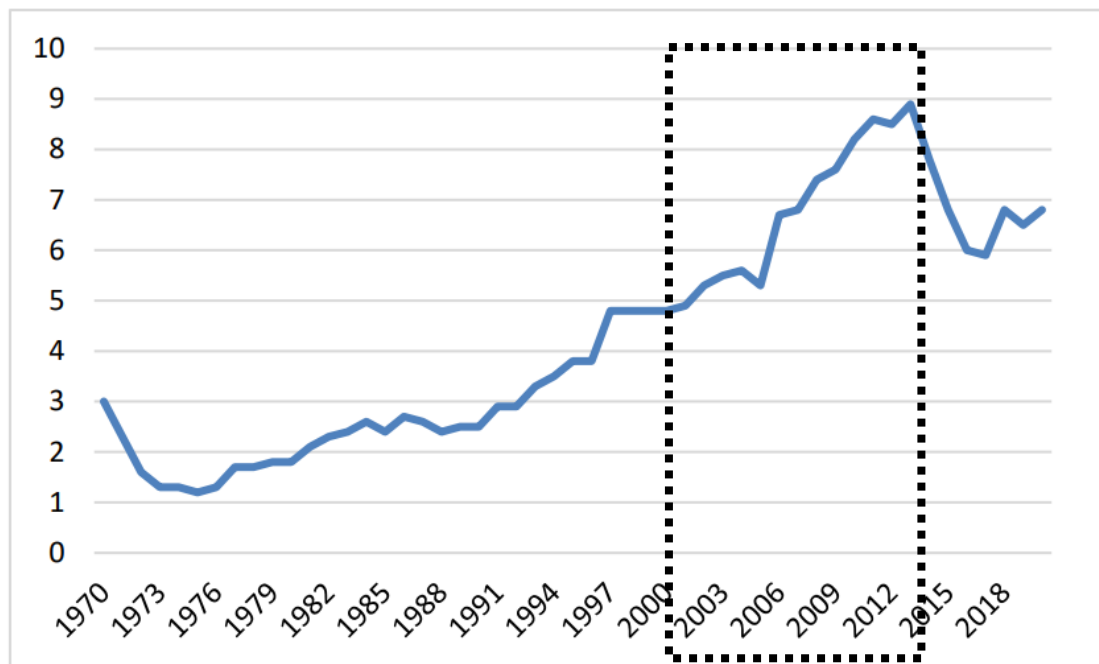
Hur påverkas **efterfrågan på narkotika** av kriminaliserat bruk?

Vad styr efterfrågan? “Kostnaden” för en individ kan antas bero på:

- Lagstiftning
- **Tillämpning av lagstiftning (Polisen)**
- Gatupriset
- Normer/attityder i vänskapskretsen
- Risker

Hur tillämpas lagstiftningen?

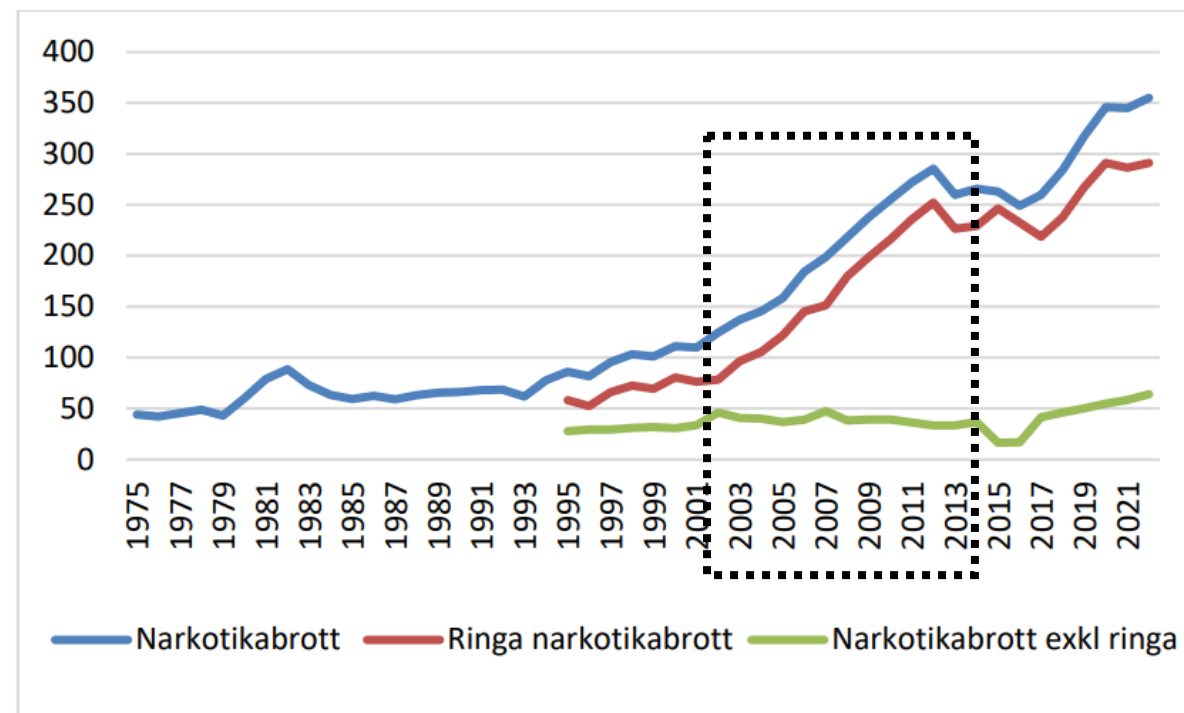
Figur 3.1 Andel (%) polisårsarbetskrafter (ungefärligt) nedlagda på narkotikaärenden i förhållande till antalet poliser, 1970–2020

Källa: CAN 2019, tab. 50, uppdaterat⁹.

Figur 3.3 Antal personer lagförda för ringa narkotikabrott, 1995–2022, övriga narkotikabrott, 1995–2022, och narkotikabrott totalt, 1975–2022.

Per 100 000 invånare 15 år och äldre

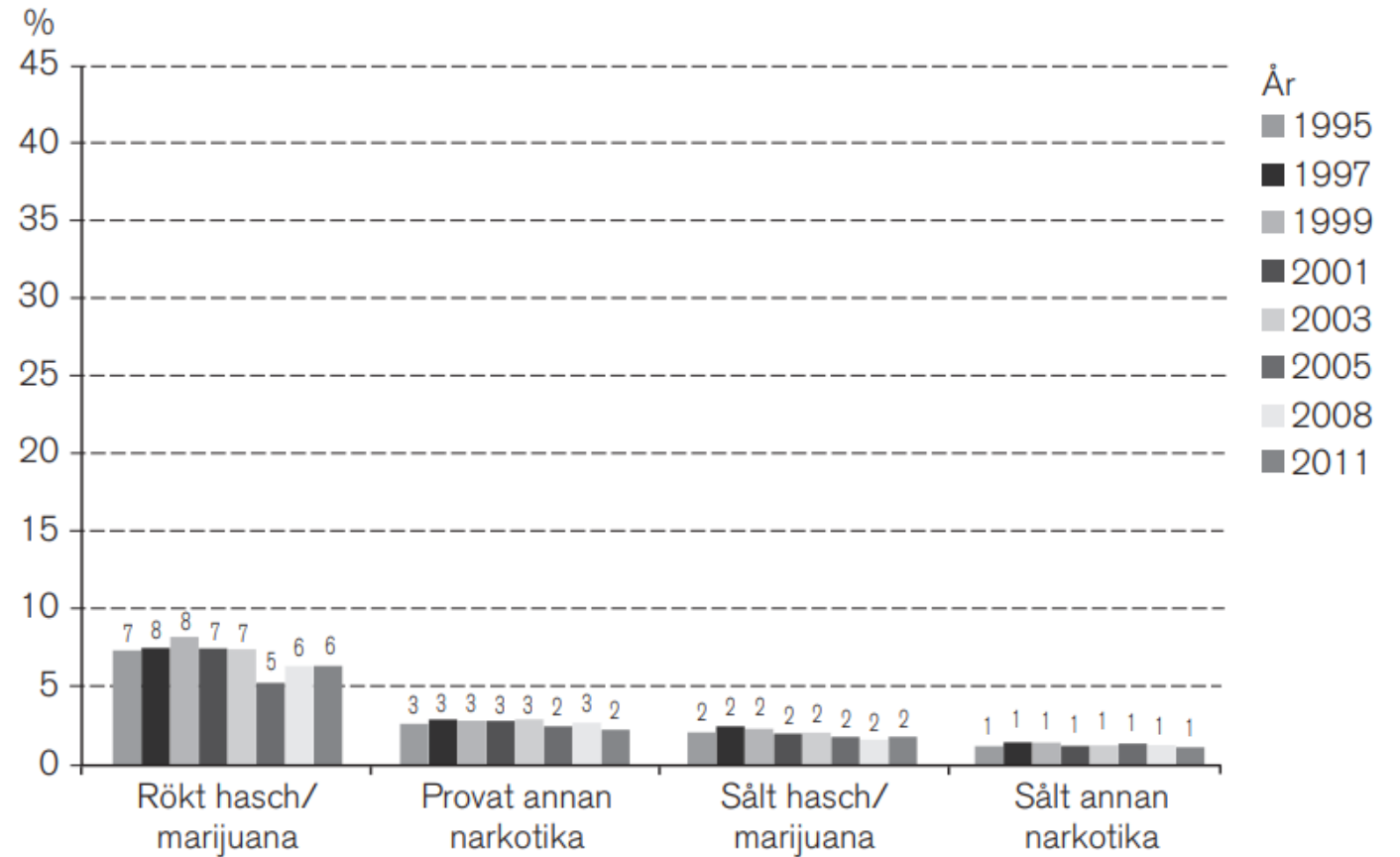
Källa: Brå, Kriminalstatistik.¹¹

Leder repression till synliga effekter...

- på bruk bland unga?

→ Andel som uppger sig ha rökt hasch konstant runt 7%

Figur 5. Andelar som begått narkotikarelaterade handlingar. Procent.

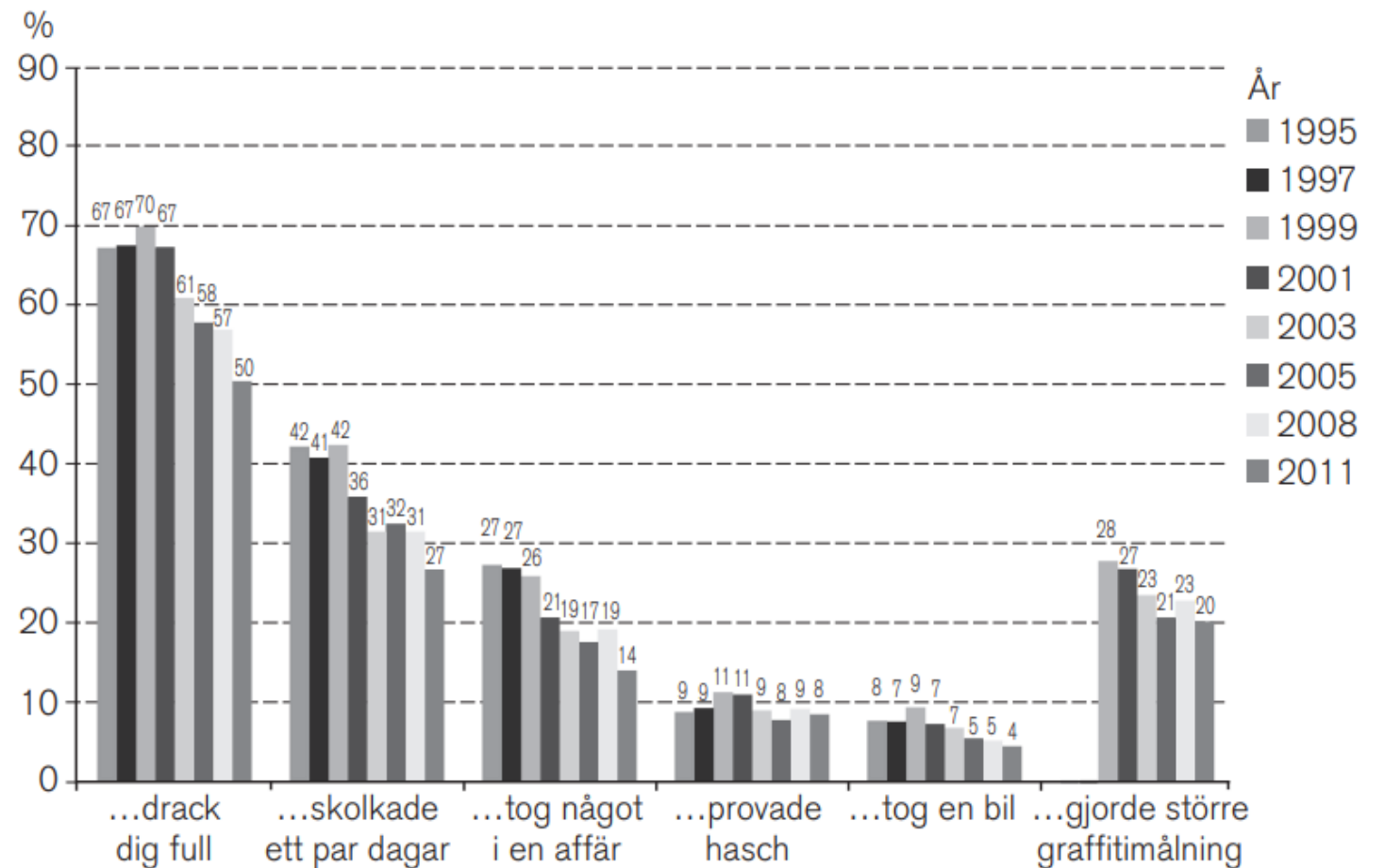
Källa: BRÅ (2013) *Brott bland ungdomar I årskurs nio. Resultat från Skolundersökningen om brott 1995-2011*

Leder repression till synliga effekter...

- på normer/attityder?

→ Andel som svarar att det är ok att prova hasch konstant runt 10%

Figur 10. Andel som anger att de tror att kompisarna skulle tycka det var okej om man själv skulle dricka sig full med mera. Staplarna avser andelen som svarat helt okej eller ganska okej. Procent.

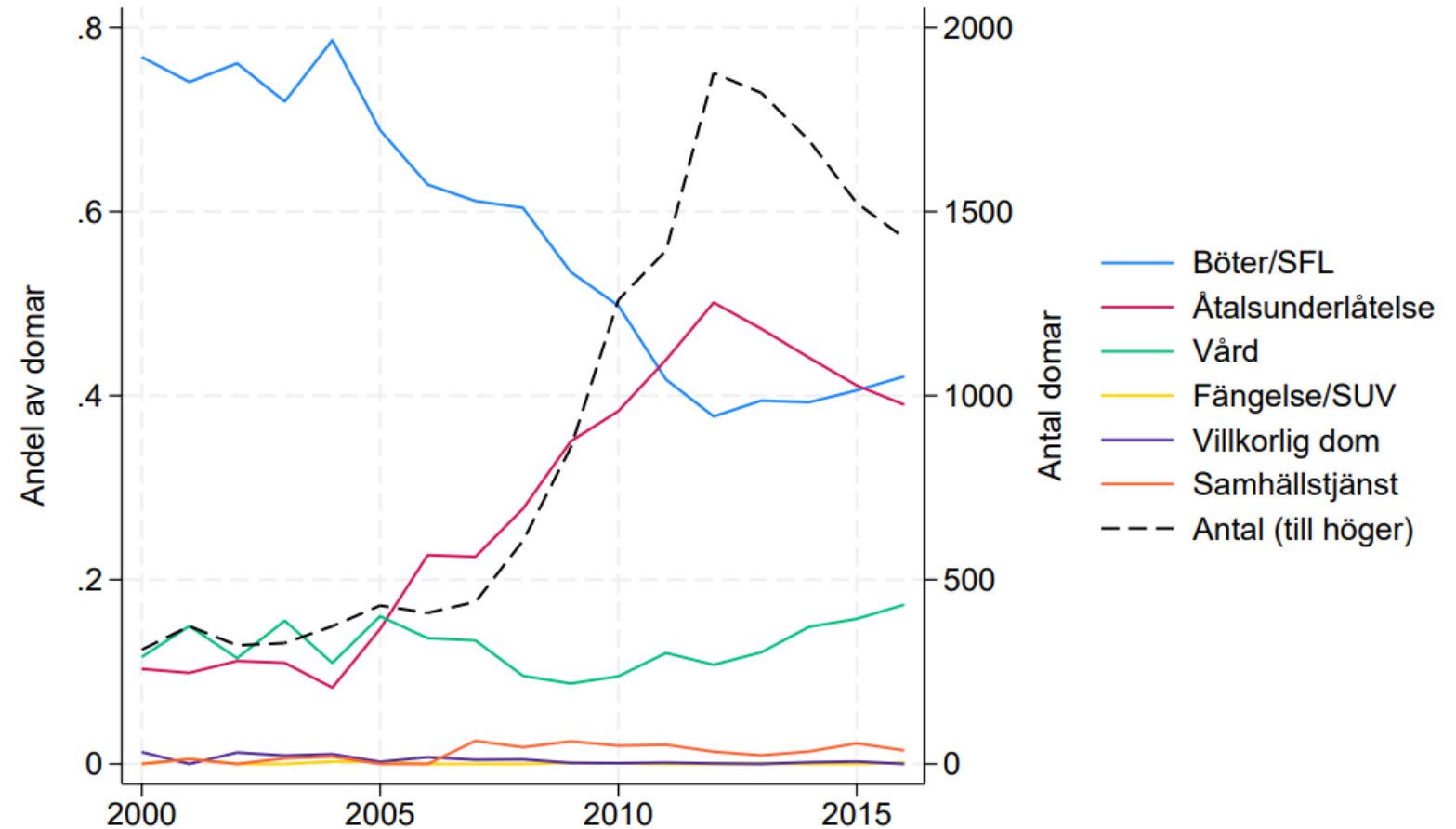

Källa: BRÅ (2013) *Brott bland ungdomar I årskurs nio. Resultat från Skolundersökningen om brott 1995-2011*

... men var polisens
arbete verkligen
repressivt?

Åtalsunderlåtelse är inte
straffrihet, men hur uppfattas det
av ungdomar?

Figur: Påföljder för unga lagöverträdare (15-17) dömda för ringa
narkotikabrott i tingsrätten, samt antal domar, år 2000-2016.

Källa: Lagföringsregistret (BRÅ) 2023.

Kärnfråga:

Hur påverkas **efterfrågan på narkotika** av kriminaliserat bruk?

Vad styr efterfrågan? “Kostnaden” för en individ kan antas bero på:

- Lagstiftning
- Tillämpning av lagstiftning (Polisen)
- **Gatupriset**
- Normer/attityder i vänskapskretsen
- Risker

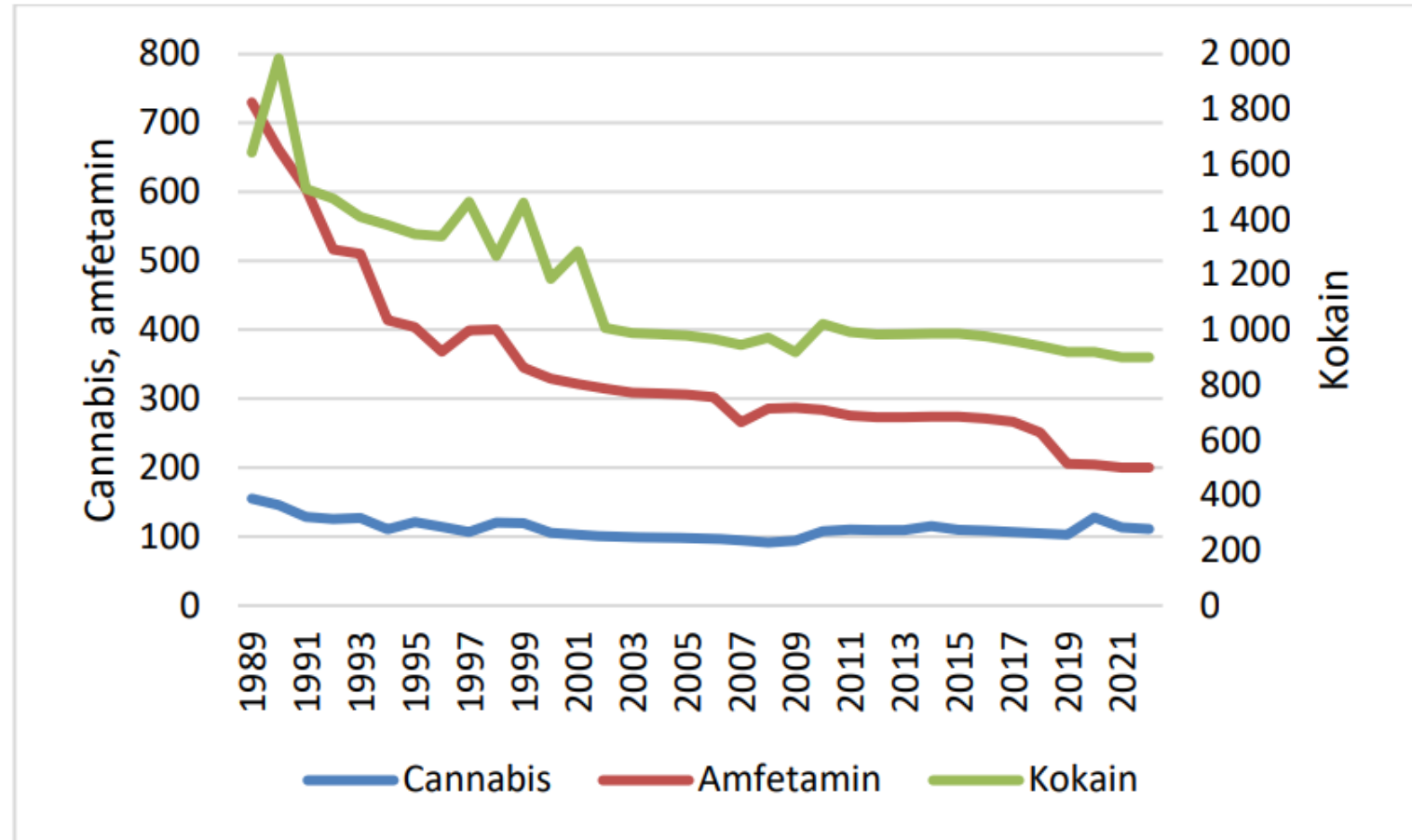
Priserna sjunker! Varför?

Allmän sanning: ökat utbud.

Men hur förväntas **kriminalisering**
påverka priser?

Minskad efterfrågan → Lägre pris

Figur 2.2 Gatuprisutvecklingen för de tre vanligaste narkotiska preparaten, 1988–2022. KPI-justerade medianpriser i kronor per gram.

Källa: CAN.

Till sist:

- Efterfrågan är lägre i Sverige än i resten av EU (exklusive Norge/Finland) Se text Eurobarometern (2014), The European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs (ESPAD) (2020), Leifman (2008)
  - Speciellt bland unga
- MEN på uppåtgående trend senare år (ESPAD, 2019)
- Kanske är det “kontrafaktiska utfallet” ändå betydligt högre nivåer?
- Lagstiftningen *kanske* ändå effektiv mot lättare bruk?